

AR TURĖTUME BRANGINTI GENTINĘ KALBĄ?

VYGDANDAS KUNGYS

Ir čia – Žemaitija. Danutės Mukienės nuotrauka

Naršant internete dėmesį patraukė diskusija forume apie žodžio „dėkui“ kilmę. Nustebino, kad šio svarbaus žodžio kilmę net kalbininkai nesugebėjo išaiškinti, su internetais įžvelgė slavišką, net germanišką pėdsaką. Kalbininkas Kazimieras Būga taip pat yra pripažinęs, kad jam neaiški šio žodžio kilmė. Lengviausiai šio sudėtinio žodžio prasmę paaiškinti žemaičiui „Deivė kavuok“ sutrumpintai „Diekavuok“ arba lietuviškai Dėkok, Dieve saugok.

„Kavuotė“ senžodis turi kelis reikšmes – saugoti ir slėpti. Nedaug tą žodį ir patys žemaičiai bevartoja, tačiau „Palėktė kavuotė vāka“ (*palikti prižiūrėti vaiką*) sako.

„Padiekavuok, vakalieli, mamalė sava“ (*Padėkok savo mamytei, vaikelį*) vyresnioji karta gerai mena.

Dieve saugok – palinkėjimas, geradarijo pavidimas Dievo apsaugai. Tai ir visa paslaptis apie šio gražaus žodžio žemaitišką kilmę. Bėda ta, kad jo prasmės šiuolaikiniams kalbininkams neįmanoma paaiškinti, nežinant senųjų baltų gentinių kalbų.

Nors ir kaip to nenorėtume, bet turime pripažinti, kad norminė kalba, vartojama ži-

niasklaidos primonėse (internete, tele-vizijoje, radijuje, spaudoje) daro stiprią įtaką senosioms mūsų gentinėms kalboms, dažniausiai kalbininkų vadinamoms tarmėms. Deja, bet ir mūsų mokymo įstaigos neprisideda prie senųjų gentinių kalbų išsaugojimo. Palaiptams kinta žodžiai, jų tarimas, sakinių struktūra, gentinė kalba niveliuojama pagal norminės kalbos kurpalių. Po bendravimo su vyresnės kartos žmonėmis pastebiu daug pokyčių savo žemaitiškoje šnekoje.

Ar ne laikas rimtai įvertinti dabartinę senųjų gentinių kalbų, aukštaičių, dzūkų, suduvių, žemaičių būklę? Neužtenka vienų ar kitų metų pavadinti tarnių metais, neužtenka ir pavienių renginių, folkloro kolektyvų, pavienių entuziastų pastangų. Norint išsaugoti gentinių kalbų vertybes, būtina jas rimtai tyrinėti, kaupti, sisteminti mūsų senąjį tautinį kalbinį paveldą. Reikalingas moksliniais pagrindais dirbantis, šia veikla užsiimantis institutas. Būtina nuolat stebėti, kaip kinta šiomis kalbomis kalbančių žmonių gyvenimo arealai, koks kiekis žmonių jomis kalba, kur jomis bendraujama – buityje, įstaigose, kt.

Kalbos specialistai, prieš įvesdami naują žodį, adaptuodami svetimžodį, privalėtų patikrinti, kaip šis žodis bus vartojamas senosiose kalbose. Jei nebus atmetimo šiose kalbose, didelė tikimybė, kad naujas žodis bus populiarus, sėkmingai naudojamas ir mūsų norminėje kalboje.

Tinkamas vietovardžių norminimas neįmanomas nežinant, ką šis žodis reiškia, kokia jo prasmė yra toje vietoje gyvenantiems žmonėms. Reikia visiems suprasti, kad nėra teisinga manyti, jog norminė (literatūrinė) lietuvių kalba yra aukščiau visų kitų. Būtina gerbti ir tinkamai vertinti autorių kūrinį, parašytus jų tėvų kalba, ir skatinti šią kūrybą.

Šioje srityje svarbus bendradarbiavimas, glaudžių ryšių palaikymas su kitais likusiais baltais – latviais. Manau, kad kūrybingi kalbininkai dar įstengtų surasti daug prasmingo senojo kalbinio paveldo panaudojimo galimybių.

Norminės kalbos perdėtas išgryninimas (sterilizavimas, griežtos taisyklės) veda prie atotrūkio nuo pradinių šnekamųjų kalbų, kurios yra senųjų gentinių kalbų tąsa. Čia verta prisiminti kažkada išpuoselėtą romėnų lotynų literatūrinę kalbą, kuri dabar laikoma mirusia. Ji buvo ir šnekamoji romėnų šviesuomenės kalba (*sermo urbanus*). Ja kūrė, rašė Ciceronas, Vergilijus, Horacijus ir kiti Romos literatūros „Aukso amžiaus“ kūrėjai. Tuo metu paprasti žmonės dažniausiai kalbėdavo literatūriškai nesterilizuota, nesuvaržyta, laisvai kintančia kalba (*sermo vulgaris*). Kai Romos imperija suskilo į daug savarankiškų valstybių, iš šių vietinių lotynų liaudies kalbų susiformavo šios kalbos: italų, ispanų, katalonų, portugalų, prancūzų, rumunų. Taigi, geriausiai mokytis iš svetimų klaidų, nei patiems jas kartoti.

Galbūt kam nors pasirodys, kad lotynų kalbos mirtis yra gūdžioje senovėje įvykęs faktas ir kad šiais laikais tokių dalykų nebūna. Tačiau... Prisiminkime 2000-uosius metus, kai žiniasklaida mirgėjo pranešimais apie paskutiniojo Latvijos lyvio mirtį. Taigi, mažų kalbų nykimo procesai vyksta ir šiais laikais, mes esame jų liudininkai ir dalyviai. Jei šiandien mes apie tai negalvosime, nekalbėsime ir jei nesiišimsime laiku reikiamų priemonių, bandydami šiuos procesus sustabdyti, ar būsime patenkinti mes, šį kalbinį paveldą dar išlaikę ir gentinėmis kalbomis dar gražiai kalbantys žmonės, mūsų literatūrologai, kalbininkai, kai mirs paskutinis gentinė kalba kalbėjęs žmogus Lietuvoje?